

Jegyzetek Markó Béla karácsony- teológiájához

MÁTÉ-TÓTH ANDRÁS

1957-ben született Kalo-
csán. Teológus, vallás- és
kommunikációkutató, a
Szegedi Tudományegye-
tem vallástudomány pro-
fesszora és az MTA-SZTE
Convivence kutatócsoport
vezetője. Legutóbbi írását
2022. 2. számunkban kö-
zöltük.

A keresztény teológiában a karácsony a Megváltó születésének ün-
nepe. Más szóval, a karácsony a húsvét felől értelmezendő. Az szü-
letett, különös körülmények között, aki a zsidóság által várt Messiás.
A születés elbeszéléséhez kapcsolódó elemek mind a megváltásra
mutatnak. Amikor és ahogyan megfogalmazták a betlehemi epizó-
dot, akkor már a megváltás teológiai keretrendszere érvényesült.

Ha ebből a szemszögből olvassuk Markó Bélának azokat a ver-
seit, melyek legutóbbi két kötetében a karácsonyhoz kapcsolód-
nak, illetve akár csak előfordul bennük a karácsony kifejezés, ak-
kor ezek karácsony-teológiájában nem találjuk a húsvétal való
szoros kapcsolatot, viszont annál inkább a Nagypéntekkel való.

Erre talán a legkézenfekvőbb példa az *Epiphania Domini* című vers,
amely az *Egy mondat a szabadságról* (2020) című kötetben jelent meg,
a „Hiszékeny test” ciklus harmadik darabjaként. A vers két fő gon-
dolatkötele a karácsonyfa és a Messiás teste. Ezt a kettőt fonja ösz-
sze a költő, egyiket a másikkal közelítve, magyarázva. A karácsony-
fa-szálhoz tartozik a „színes gömbök” koccanása, melyet ráakaszt a
fát díszítő, a csillagszóró szikárázása, a fenyőillat, a Megváltó szüle-
tése, a karácsonyfa leszedése, amikor már lehet „dobozokba gyűjteni
a csillogó / díszgömböket”, melyek habkönnyűek, mint a habcsók.
„Feldíszítenek, mint a fenyőfát”, majd „valószínűleg rábíznak a be-
járónőre, / aki a tüleveleket is felporszívózza utánad”, végül „majd
a szűk ajtónyíláson át szemérmetlenül / kicibálják az ernyedt kará-
csonyfát”. Minden kellék jelen van a versben, amely a karácsony-
fa díszítése, csillogása, megfakulása, leszedése és eltakarítása sűrít-
ve közölt történetét megjeleníti. A másik szálon pedig ott vannak
a Jézus-történet kulcsepizódjait jelző hivatkozások. Pilátus, Barab-
bás, Kajafás, kereszt, Júdás árulása, „öklömnyi piros vércseppek”,
Koponyák Hegye, magatehetetlen test. A karácsonyfára kerül az
élet minden nélkülözhetetlen tartozéka, ha fa nem lenne, ezek sem
lennének, amint Jézusra kerül minden, amit az Evangéliumból tudni
lehet, s ha ő nem lett volna, senkiről semmit nem tudnánk, ami miatt
lett valami, valaki, örök emlékezetben horgonyzó esemény.

Markó számára a karácsonnyal a kereszthalál rokon, és nem a feltá-
madás, Nagypéntek és nem húsvét vasárnap. A karácsonyfa kiszolgál-
tatottsága Jézus kiszolgáltatottságának metaforája. Mindezt a nagyon

személyes betét teszi még drámaibbá, amelyben apjáról is ugyanazt állítja, mint a karácsonyfa-Jézusról, nem az öltöztette, aki vetkőzteti.

*nem kellett volna hagynom, hogy
apámat is idegen borotválja,
idegenek vetkőztették,
idegenek mosdatták,
nem az övék volt a teste,
nem volt az enyém sem persze,
(Epiphania Domini)*

A vers címe ugyan Isten megmutatkozását állítja, ám a versben Isten helyett Jézust találjuk, akiről ugyan a kereszténység tudja, vagy ha nem is tudja, legalább vallja, hogy Isten fia. Mégis ennek az isteni fiúnak a sorsa ugyanaz, mint a díszeitől megfosztott karácsonyfának.

*kicibálják az ernyedt karácsonyfát,
mint egy magatehetetlen testet,
és kidobják a szemeteskuka mellé.
(Epiphania Domini)*

Markó versében a karácsony és a kereszthalál képezi a keretet, a karácsony kezdete a kereszthalálban leli meg végét és végzetét, a karácsony a véghez közeledő kezdet. Az *Epifánia Domini* című vers a születés és a halál kérlelhetetlen tényéről úgy beszél, hogy mindkettő kiszolgáltatottá teszi az embert, és az a csillogás, siker és centralitás, amely életét jellemzi, pusztán epizód, minden a halál felé menetel, a halálba hanyatlik.

A halálba, amely „az Istentől való, nem az ördögtől” olvashatjuk a *Karácsonyi példabeszéd* című versben, amely az imént említett ciklusban az *Epifánia* előtt szerepel. A versben olyan Isten jelenik meg, aki ugyan mindenható, ám az „ördög sokkal okosabb nála”. Ebben a világban nem érvényesülnek Isten dolgai, sikertelennek bizonyult a megváltás és a megváltozás művelete.

*(...) akárhogy
próbáljuk magyarázni, az történt
az Istennel is, ami előbb-utóbb
mindannyiunkkal, hogy nem sikerül
valóban jobbra tenni a világot,
(Karácsonyi példabeszéd)*

Isten és ember együtt reménykedni képes csupán. Abban, hogy majd az új nemzedék, hogy majd a fennvaló apa fia, Jézus, majd azok a gyermekek, akik már megfordultak „külföldön” és megtapasztaltak egy másféle világot, majd ők hazajövnének a mi világunkban is változást idézhetnek elő, anélkül, hogy az ördöggel alku kellene kötniük. A *Karácsonyi példabeszéd*ben a halál a mindennek elmúlását és mindennek elfelejtését jelenti, de Isten a saját fiát „semmiképpen sem ítéli felejtésre”. A karácsony összekapcsolódik a fiú halálával, és a feltámadás reményként jelenik meg.

*de mindenképpen nyilvánvaló,
hogy alapjában véve az Újtestamentum
egy generációváltás pontos leírása,
ami arról szól, hogy atyjának
legnagyobb kudarcra, és pontosan ezért
legnagyobb reménysége is Jézus.
(Karácsonyi példabeszéd)*

Egyszerre kudarc és remény, egyszerre Isten és ördög, egyszerre leleményesség és újrakezdés, ezek párhuzama jelenti a versben említett egyensúlyt. Összekapcsolódik a karácsony és a Golgota, mint valami kétszárnyú propeller, amelyben a szárnyak ellenkező irányba mutatnak ugyan, de a forgás révén egy korongba olvadnak.

A legnagyobb kudarc és egyszerre legnagyobb reménység paradoxona mégis a *Misztériumjáték* című versben feszül fájdalmas bohózatá. A vers a Messiás születésével indít, ám az öröm helyett, a karácsonyi idill helyett az állítja, „kár”.

*Kár, hogy megjött már a Messiás.
Nem kellett volna elhinni, hogy megszületett.
Ez volt a Megváltó? Ennyire volt képes?
Fetrengei mindenféle váladékban,
vérben, vizeletben a keresztfán?
(Misztériumjáték)*

Öt soron belül kérlelhetetlen kontraszttal szerepel együtt a karácsony és a kereszthalál, amely azután végigvonul a vers egészén. A remény, amit a Messiás megszületése kelt, vagy amit e születésre hivatkozva említ a költő, belefulladás, belevész a megvalósulás kudarcába, szörnyűségébe. Mégis jobb lett volna szüntelen várni a megváltót, mert amikor megszületett, a Golgota kikerülhetetlen végjátékára ítéltetik. Az álmok tartják életben a reményt, de az álmoknak meg is kell maradnia álomnak, különben odavész a remény.

*Jobb lett volna, ha nem jön a Messiás.
Jó lett volna reménykedni még.
Ilyen a megváltott világ?
Ez a megszenvedett igazság?
Latrok világa? Barabbás igazsága?
(Misztériumjáték)*

A világ, az emberi viszonyrendszer, amivel szemben az álom fenntartása az egyetlen menekülés és remény. A versben szerepel a „rendszerelváltás” kifejezés, igaz, a „mennyei” jelzővel párosítva. De itt a mennyei nem az isteni, transzcendens szférát jelenti, hanem a minőséget, a megváltott világot, amely sehol sem található, de amire a remény vonatkozott. Jó azoknak, akik még képesek álmodozni a Sátán keresztre feszítéséről, képesek a mennyei világ terveit szövögetni. „Szeretnék még álmodni” — írja, de soha nem szeretné az álmokat valóra váltani, sem a másokéit, sem a sajátjait. Mert a valóság

kikerülhetetlen. Már a tanítványok is, a „megrögzött álmodozók” asztalra borulva alszanak. Utalás ez arra, ahogyan aludtak a Getszemáni kertben is, ahol Jézus vérrel verítékezett (Mt 26,36-46). S miközben alszanak, az Isten, a keresztre feszített képében távolodik.

*Egyetlen gólyalábon ugrál,
mégis gyorsan távolodik Isten.*

Olyan nevetséges.

Olyan felemelő!

(Misztériumjáték)

A vers gondolati ívében eljutunk a megtestesüléstől, amely a kudarcra ítélt álom ígéretét hordozza, az álomvilág végzetes tragédiájáig, a feszület-gólyalábon ugrálva távolodó Isten nevetséges alakjáig: karácsonytól nagypéntekig. De a vers zárómondata mint ha az egész képet és keserűséget zárójelbe akarná tenni, a tehetetlen mindenható bohócugrálását felemelőnek nevezi.

A sorsszerűen Nagypéntekbe torkolló karácsony az álmot akarja fenntartani, a remény megőrzése érdekében az álommal dacol a valósággal, a megvalósulással szemben. Az álmokat nem diszkreditálja a megvalósíthatatlanságuk, hanem talán inkább provokálja. Markó 2021-ben megjelent *A haza milyen* című kötetében ahol a karácsony kifejezés szerepel, ott az álom is. A *Dobpergés* című versben ezt írja: „Szóval, bármi is történjék, szép lesz” az első karácsonyfa, s mellette szerepel „az első erotikus álom”. Szép lesz, bár „hideg áramlik később az emlékek közti / repedésekből”. Az Álom a költészetről című költeményben 1989 sorsdöntő karácsonyát említi a szerző, majd odébb a versben az egykori tények emlékképei úgy állnak össze, „mint egy álomban”. A költészet, Petőfi és Eminescu elemző olvasása egy álom emléke, amely annak ellenére szent (ez a kifejezés minőségi jelzőként egyszer sem fordul elő Markó említett két kötetében, csupán tulajdonnév vagy földrajzi név tartozékaént), hogy meg kell ölni a zsarnokot. „Kell az álom, és kell a remény is” — olvassuk az *Éjszakai gyors*ban, amely József Attilát idézi meg. A vonatok többek között karácsonyfat is szállítanak.

A vers olyan, hogy bármelyik sorompónál

várakozunk, úgymint ott lesz az ablakban

József Attila. Csupa kivilágított strofa.

Ha nem áll ott a költő, üres lesz a költemény,

és csordultig telik az éjszaka feketeséggel.

(Éjszakai gyors)

A vonat kivilágított ablakai, mint a vers strofái reményt szállítanak, karácsonyfa képében is, és szállítják József Attilát, aki ugyan a valóságban a vonat kerekei alatt lelte halálát, itt azonban mégis él és áll, és dacol a sötétséggel.

A karácsony mint az álom képviselője, amely dacol a Nagypéntek tragédiájával, a nagy világvallások álomra vonatkozó felfogását képviseli. Elsősorban a kinyilatkoztatásra építő vallások, a zsidóság,

a kereszténység és az iszlám tekinti az álmokat olyan helynek, ahol megnyilatkozik az istenség, ahol eligazításokat, tanításokat közvetít, ahol útmutatást ad a cselekvésre, gyakran kiigazítva az ébren hozott elhatározást vagy szándékot. Ha a karácsonyi jelenetnél maradunk, akkor Józsefet álmában inti az Úr, hogyan irtalmazzon megesett jegyesének és nevezze el gyermekét Jézusnak (Mt 1,20), majd hogyan meneküljön Egyiptomba (Mt 2,13). Markó verseinek teológiája azonban ennél egy lépéssel tovább megy és a kortárs álmok megvalósulásának kudarcát úgy állítja szembe az álmokkal, hogy azokra nem mond nemet. Szemben a kortárs gondolkodással, amely a szomorú vagy felháborító valóságra úgy hivatkozik az álmokkal, utópiákkal, víziókkal szemben, hogy azok így érvényüket veszítik. Markó őrzi az álmokat, miközben látja a valóságot.

Megtehetné, hogy megmosolyogja, lesajnálja az álmat, álmodójával egyetemben. Megtehetné, hogy nosztalgiává, emlékezteté merevíti a gyermekkori álmódzásait. Nem teszi. Tud az álom naivitásáról, tud a gyerekkorról, amely kényszerűen átadja magát a felnőtt kornak, de nem enged a szkepszis uralmának és kísértésének. Elég tragédiára lát rá verseiben, bőségesen képes felvonultatni a meg nem valósult, a kudarcba fordult álmok sokaságát. Mégsem mondja, hogy az álom hazugság, sem azt, hogy fölösleges. Éppen ellenkezőleg, szükséges és megőrzendő. Mintha azt képviselné, hogy az idealizmust nem váltja le a pragmatizmus, hanem inkább provokálja, amint a Nagypéntek is a karácsonynak nem lesöpörje, hanem ellenpontja.

Markó teológiájáról szólva nem feledhetjük, hogy bár legutóbbi két kötetében bőségesen szerepel Isten, a legkülönbözőbb szerepekben, még sincs vallásos költészetéről szó. Akár József Attilánál, akár Kosztolányinál, még inkább Bakánál az isten valamiféle metafora, úgy Markónak is meg van a saját istene.

*Az ismeretlen Isten mégis
egyfajta kompromisszum a nem létező
vagy az emberarcú Isten eszméje között,
mert én legfeljebb az istenkeresésben
hiszek, és Jézusról is azt gondolom,
hogy mindannyiunknál erősebb akaráttal
kereste és találta meg önmagában
az ismeretlent.*

(Mennyei poétika 2021)

Az a Jézus, akinek karácsonykor a születését ünnepli a kereszténység szokásait még valamennyire őrző világ, az ismeretlen isten keresője, és ilyen értelemben társa a költőnek és lehet társa bármelyikünknek, akik keressük magunkat és magunkban azt, akit még nem ismerünk, aki létében és nem-létében egyaránt, Babits szavával élve, amellyel Aquinói Szent Tamás himnuszából a *latens Deitast* fordította: „rejtelem”.